

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
(назва навчального підрозділу)

Кафедра соціальної роботи
(повна назва кафедри)

КУРСОВА РОБОТА
(ПРОЕКТ)

з дисципліни: Соціальна робота з різними групами клієнтів

на тему: «Соціальний захист жінок і соціальна робота»

Студента (ки) Балим Ростислав Олексійович _____
(прізвище та ініціали)

курсу _____ 3 _____

групи _____ Ін34-9-23-Б1СПр-Н(4.0д)

напряму підготовки (спеціальності)

_____ Керівник к.і.н. Михайленко С.М.

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Яготин 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З АЛКОГОЛЬНОЮ ТА НАРКОТИЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ.....	5
1.1. Поняття, причини та соціально-психологічні особливості алкогольної та наркотичної залежності.....	5
1.2. Нормативно-правові та організаційні засади соціальної роботи з залежними особами в Україні.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З АЛКОГОЛЬНОЮ ТА НАРКОТИЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ.....	16
2.1. Методи, форми та технології соціальної роботи із залежними особами.....	16
2.2. Проблеми та перспективи вдосконалення соціальної реабілітації осіб із алкогольною та наркотичною залежністю.....	22
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	29

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема алкогольної та наркотичної залежності є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства. Зловживання психоактивними речовинами негативно впливає не лише на фізичне та психічне здоров'я людини, а й спричиняє погіршення соціального становища особистості, руйнування сімейних відносин, зростання рівня безробіття, злочинності та соціального відчуження. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах соціально-економічної нестабільності, воєнних викликів та психологічного напруження населення в Україні.

Особи з алкогольною та наркотичною залежністю потребують комплексної підтримки, яка включає не лише медичне лікування, а й соціальну допомогу, психологічну підтримку, реабілітацію та інтеграцію в суспільство. Саме соціальна робота відіграє важливу роль у процесі відновлення соціального функціонування залежних осіб, формуванні мотивації до здорового способу життя та попередженні рецидивів.

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю вдосконалення форм і методів соціальної роботи з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, підвищення ефективності соціально-реабілітаційних програм та розвитку міжвідомчої взаємодії у сфері допомоги залежним особам.

Отже, дослідження особливостей соціальної роботи з особами з алкогольною та наркотичною залежністю є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах, що й зумовлює актуальність обраної теми курсової роботи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та проаналізувати особливості соціальної роботи з особами з алкогольною та наркотичною залежністю, а також визначити ефективні методи їх соціальної реабілітації та підтримки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять алкогольної та наркотичної залежності та охарактеризувати причини їх виникнення.

2. Визначити соціально-психологічні особливості осіб із залежною поведінкою.

3. Проаналізувати нормативно-правові засади соціальної роботи з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність.

4. Дослідити основні форми, методи та технології соціальної роботи із залежними особами.

5. Охарактеризувати особливості соціальної реабілітації та ресоціалізації осіб із залежностями.

6. Визначити проблеми та перспективи вдосконалення соціальної роботи з особами з алкогольною та наркотичною залежністю в Україні.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність.

Предмет дослідження – форми, методи та технології соціальної роботи з особами з алкогольною та наркотичною залежністю.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань у роботі використано такі методи дослідження:

- теоретичний аналіз наукової літератури – для вивчення сутності понять алкогольної та наркотичної залежності;
- аналіз нормативно-правових документів – для дослідження законодавчого забезпечення соціальної роботи;
- узагальнення та систематизація – для визначення основних форм і методів соціальної роботи із залежними особами;
- порівняльний метод – для аналізу підходів до соціальної реабілітації залежних осіб;
- описовий метод – для характеристики практичних аспектів соціальної роботи.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З АЛКОГОЛЬНОЮ ТА НАРКОТИЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

1.1. Поняття, причини та соціально-психологічні особливості алкогольної та наркотичної залежності

Проблема алкогольної та наркотичної залежності є однією з найбільш актуальних соціальних, медичних і психологічних проблем сучасного суспільства. Поширення різних видів залежностей негативно впливає на стан здоров'я населення, демографічну ситуацію, рівень злочинності, соціальне благополуччя сімей та розвиток суспільства загалом. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах економічної нестабільності, соціальних криз, військових конфліктів та психологічного напруження населення. Саме тому вивчення сутності алкогольної та наркотичної залежності, причин їх виникнення та соціально-психологічних особливостей залежних осіб має важливе значення для організації ефективної соціальної роботи.

Алкогольна залежність – це хронічне захворювання, що характеризується патологічним потягом до вживання алкогольних напоїв, втратою контролю над кількістю випитого, формуванням фізичної та психічної залежності, а також розвитком негативних наслідків для здоров'я та соціального життя людини. Вживання алкоголю поступово стає провідною потребою особистості, витісняючи інші життєві інтереси та цінності [15, с. 10].

Наркотична залежність – це стан фізичної та психічної залежності організму від наркотичних речовин, який супроводжується постійною потребою у їх вживанні та розвитком абстинентного синдрому у разі припинення використання наркотиків. Наркотична залежність призводить до швидкої деградації особистості, порушення психічного та фізичного здоров'я, соціальної ізоляції й втрати здатності до повноцінного функціонування у суспільстві [15, с. 14].

Алкогольна та наркотична залежність мають багато спільних ознак. Насамперед це нав'язливий потяг до психоактивної речовини, поступове збільшення дози, формування психічної та фізичної залежності, а також

руйнування соціальних зв'язків і моральних цінностей людини. Водночас наркотична залежність зазвичай характеризується більш швидким розвитком та тяжкими наслідками для організму й психіки людини.

Науковці виділяють різні причини виникнення залежностей. Серед основних чинників розвитку алкогольної та наркотичної залежності можна виокремити біологічні, психологічні та соціальні фактори.

До біологічних чинників виникнення алкогольної та наркотичної залежності належать спадкова схильність, генетичні особливості організму, порушення діяльності центральної нервової системи та особливості функціонування головного мозку. Наукові дослідження підтверджують, що у людей, близькі родичі яких страждали на алкогольну чи наркотичну залежність, ризик розвитку адиктивної поведінки є значно вищим порівняно з іншими особами. Це пояснюється передачею певних генетичних особливостей, які впливають на реакцію організму на психоактивні речовини.

Важливе значення мають також індивідуальні фізіологічні особливості людини, зокрема рівень стресостійкості, тип нервової системи, емоційна чутливість та здатність організму адаптуватися до стресових ситуацій. Особи зі слабкою нервовою системою або підвищеною емоційною збудливістю частіше вдаються до вживання алкоголю чи наркотиків як способу зняття напруження, тривоги або психологічного дискомфорту.

Крім того, психоактивні речовини впливають на роботу головного мозку, зокрема на систему задоволення та вироблення нейромедіаторів, таких як дофамін і серотонін. У результаті людина відчуває тимчасове покращення настрою, ейфорію або відчуття психологічного комфорту, що сприяє формуванню стійкої потреби у повторному вживанні речовини. З часом організм звикає до дії алкоголю чи наркотиків, через що людині необхідно збільшувати дозу для досягнення бажаного ефекту, а це призводить до розвитку фізичної та психічної залежності [9, с. 31].

Психологічні чинники виникнення алкогольної та наркотичної залежності пов'язані насамперед з індивідуальними особливостями особистості, її

емоційним станом та здатністю адаптуватися до складних життєвих обставин. Важливу роль у формуванні залежної поведінки відіграють низька самооцінка, невпевненість у собі, емоційна нестабільність, підвищена тривожність, депресивні стани, а також невміння конструктивно вирішувати проблеми та долати стресові ситуації.

Люди, які мають психологічні труднощі або пережили травматичні події, часто відчують внутрішній дискомфорт, самотність, страх чи безнадійність. У таких випадках алкоголь або наркотичні речовини можуть сприйматися як спосіб тимчасового полегшення емоційного стану, зняття психологічного напруження або втечі від реальності. Поступово людина починає використовувати психоактивні речовини як основний засіб подолання негативних переживань, що призводить до формування стійкої залежності.

Особливу увагу слід приділити психологічним травмам, які можуть виникати внаслідок насильства, конфліктів у сім'ї, втрати близьких людей, соціальної ізоляції чи інших складних життєвих ситуацій. За відсутності психологічної підтримки людина може шукати спосіб уникнення емоційного болю через вживання алкоголю або наркотиків.

Найбільш уразливою категорією щодо формування залежностей є підлітки та молодь. У цьому віці особистість перебуває на етапі психологічного та соціального становлення, а психіка ще недостатньо сформована. Молоді люди часто прагнуть самоствердження, визнання серед однолітків та нових емоційних вражень. Саме тому вплив друзів, соціального оточення та модних тенденцій може суттєво впливати на їхню поведінку. Бажання бути «своїм» у компанії, цікавість або прагнення уникнути особистих проблем нерідко стають причиною першого вживання алкоголю чи наркотичних речовин.

Крім того, підлітки та молодь не завжди здатні повною мірою усвідомлювати небезпеку та наслідки залежної поведінки. Через недостатній життєвий досвід і незрілість механізмів самоконтролю вони легше піддаються негативному впливу середовища та швидше формують психологічну залежність від психоактивних речовин. Саме тому профілактична та соціально-

психологічна робота з молоддю має надзвичайно важливе значення у попередженні алкогольної та наркотичної залежності.

Соціальні чинники є одними з найвагоміших причин формування алкогольної та наркотичної залежності, оскільки саме соціальне середовище значною мірою впливає на поведінку, спосіб життя та систему цінностей людини. До основних соціальних чинників належать несприятливі умови життя, безробіття, низький рівень матеріального забезпечення, соціальна нерівність, нестабільність у суспільстві, конфлікти в сім'ї, насильство, а також негативний вплив найближчого оточення.

Складні соціально-економічні умови часто спричиняють у людини почуття безнадійності, невпевненості у майбутньому та психологічне виснаження. Втрата роботи, фінансові труднощі або відсутність можливостей для самореалізації можуть стати причиною емоційного стресу, який людина намагається подолати за допомогою алкоголю чи наркотичних речовин. Особливо небезпечним є тривалий вплив таких факторів, коли психоактивні речовини поступово стають способом уникнення життєвих проблем.

Важливу роль у формуванні залежної поведінки відіграє сімейне середовище. Постійні конфлікти між членами родини, жорстоке поводження, психологічне або фізичне насильство, відсутність підтримки та взаєморозуміння негативно впливають на емоційний стан людини. У таких умовах алкоголь або наркотики можуть сприйматися як засіб тимчасового психологічного захисту чи втечі від несприятливої реальності [2, с. 17].

Суттєвий вплив має також найближче соціальне оточення людини – друзі, знайомі, колеги або однолітки. Якщо вживання алкоголю чи наркотичних речовин у певному середовищі вважається нормою або навіть способом самоствердження, ризик формування залежності значно підвищується. Особливо це стосується підлітків і молоді, які часто прагнуть бути прийнятими у колективі та легко піддаються впливу групи.

Не менш важливим чинником є доступність алкоголю та наркотичних речовин. Легка можливість придбати алкоголь, недостатній контроль за обігом

наркотиків, а також популяризація шкідливих звичок у медіапросторі створюють сприятливі умови для поширення залежностей серед населення. У сучасному суспільстві проблема доступності психоактивних речовин є особливо актуальною, оскільки це сприяє зниженню віку першого вживання алкоголю та наркотиків.

Таким чином, соціальні чинники мають значний вплив на формування алкогольної та наркотичної залежності. Негативне соціальне середовище, економічні труднощі, проблеми у сім'ї та вплив оточення можуть стати передумовою розвитку залежної поведінки. Саме тому ефективна профілактика залежностей повинна включати не лише медичні чи психологічні заходи, а й покращення соціальних умов життя населення, підтримку сім'ї та створення сприятливого середовища для розвитку особистості.

Особливу роль у виникненні алкогольної та наркотичної залежності відіграє сім'я, оскільки саме родинне середовище є основою формування особистості, її моральних цінностей, поведінкових моделей та емоційного стану. Атмосфера в сім'ї значною мірою впливає на психологічний розвиток дитини та її здатність адаптуватися до соціального середовища. Несприятливий психологічний клімат у родині може стати однією з головних причин розвитку адиктивної поведінки.

До негативних сімейних чинників належать постійні конфлікти між батьками, відсутність взаєморозуміння, емоційна холодність, байдужість до потреб дитини, жорстоке поводження або насильство в сім'ї. У таких умовах дитина часто відчуває страх, тривогу, самотність та емоційний дискомфорт. Відсутність підтримки та почуття безпеки негативно впливають на психічний стан і можуть сприяти формуванню схильності до залежної поведінки.

Важливим фактором є також недостатня увага до виховання дитини. Якщо батьки не цікавляться її життям, переживаннями та проблемами, дитина може шукати підтримку та розуміння поза межами сім'ї. У таких випадках значний вплив починає мати середовище однолітків, яке не завжди є позитивним.

Бажання бути прийнятим у певній компанії нерідко спонукає підлітків до вживання алкоголю або наркотиків.

Негативно впливає і надмірна опіка з боку батьків. Постійний контроль, обмеження самостійності та відсутність довіри можуть викликати у дитини внутрішній протест, психологічне напруження та прагнення до самоствердження через ризиковану поведінку. У деяких випадках підлітки починають вживати психоактивні речовини як спосіб демонстрації незалежності або втечі від надмірного контролю.

Особливу небезпеку становлять сім'ї, у яких вживання алкоголю чи наркотиків є звичним явищем. Діти, які змалку спостерігають таку поведінку батьків або інших членів родини, можуть сприймати її як норму. У результаті формується викривлене уявлення про допустимість вживання психоактивних речовин, що значно підвищує ризик виникнення залежності в майбутньому.

Крім того, несприятливе сімейне середовище може призводити до появи у дітей та підлітків низької самооцінки, невпевненості у собі, труднощів у спілкуванні та емоційної нестабільності. Такі психологічні проблеми нерідко стають причиною пошуку способів тимчасового полегшення через алкоголь або наркотики.

Отже, сім'я має вирішальне значення у формуванні особистості та профілактиці залежної поведінки. Сприятлива атмосфера в родині, емоційна підтримка, довірливі стосунки та належне виховання є важливими чинниками захисту від алкогольної та наркотичної залежності. Саме тому у процесі соціальної роботи важливу увагу необхідно приділяти не лише допомозі залежній особі, а й роботі з її сім'єю.

Важливим чинником поширення залежностей є також вплив засобів масової інформації та сучасної культури. У деяких випадках алкоголь подається як невід'ємна частина відпочинку, святкування чи «успішного життя», що формує у молоді позитивне ставлення до його вживання. Крім того, поширення наркотичних речовин через інтернет та соціальні мережі значно полегшує доступ до них [12, с. 73].

Особи з алкогольною та наркотичною залежністю мають певні соціально-психологічні особливості. Для них характерні порушення емоційної сфери, зниження самоконтролю, агресивність, імпульсивність, замкнутість або, навпаки, демонстративна поведінка. У залежних осіб часто спостерігається втрата моральних орієнтирів, байдужість до власного життя та життя близьких людей.

Однією з характерних рис залежної поведінки є заперечення проблеми. Людина може не визнавати наявності залежності, перекладати відповідальність на інших або виправдовувати власну поведінку життєвими труднощами. Це значно ускладнює процес лікування та соціальної реабілітації.

У процесі розвитку залежності поступово відбувається деградація особистості. Людина втрачає інтерес до навчання, праці, сімейного життя, соціальної активності. Основною потребою стає пошук і вживання психоактивної речовини. Це призводить до руйнування соціальних зв'язків, конфліктів у родині, втрати роботи, фінансових труднощів та соціальної ізоляції.

Наслідки алкогольної та наркотичної залежності мають комплексний характер. Вони охоплюють фізичне здоров'я, психічний стан та соціальне функціонування особистості. Серед медичних наслідків можна виділити захворювання серцево-судинної системи, печінки, нервової системи, психічні розлади, інфекційні хвороби та передчасну смертність. Соціальні наслідки проявляються у зростанні рівня злочинності, безпритульності, насильства, безробіття та сімейних проблем.

Варто зазначити, що алкогольна та наркотична залежність є не лише індивідуальною проблемою людини, а й важливою соціальною проблемою держави. Тому подолання залежностей потребує комплексного підходу, який поєднує медичну допомогу, психологічну підтримку, соціальну реабілітацію та профілактичну роботу.

Соціальна робота з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, повинна бути спрямована на відновлення соціального статусу

людини, формування мотивації до здорового способу життя, розвиток навичок самоконтролю та повернення до повноцінного життя у суспільстві. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від своєчасного виявлення проблеми, індивідуального підходу до клієнта та взаємодії різних спеціалістів – соціальних працівників, психологів, медиків та представників громадських організацій [5, с. 85].

Отже, алкогольна та наркотична залежність є складним соціально-психологічним явищем, яке формується під впливом багатьох чинників та має серйозні наслідки для особистості й суспільства. Розуміння причин виникнення залежностей та особливостей поведінки залежних осіб є важливою передумовою для організації ефективної соціальної роботи та успішної соціальної реабілітації.

1.2. Нормативно-правові та організаційні засади соціальної роботи з залежними особами в Україні

Соціальна робота з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, є важливим напрямом державної соціальної політики України. Вона спрямована на захист прав людини, надання соціальної, психологічної та реабілітаційної допомоги, профілактику залежностей, а також створення умов для соціальної адаптації та повернення залежних осіб до повноцінного життя у суспільстві. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від нормативно-правового забезпечення та діяльності відповідних державних і недержавних установ [7, с. 49].

Основу нормативно-правового регулювання соціальної роботи із залежними особами становить Конституція України, яка гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та соціальний захист. Відповідно до Конституції, держава зобов'язана створювати умови для доступного медичного обслуговування населення та забезпечення соціальної підтримки громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Важливе значення у сфері соціальної роботи із залежними особами має Закон України «Про соціальні послуги». У цьому законі визначаються основні

принципи надання соціальних послуг, права отримувачів соціальної допомоги, а також форми соціальної підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема через алкогольну або наркотичну залежність. Закон передбачає надання соціально-психологічної допомоги, консультування, соціального супроводу, кризового втручання та реабілітаційних послуг.

Важливим нормативним документом є також Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», який регулює порядок обігу наркотичних речовин, визначає заходи державного контролю та відповідальність за незаконне виробництво, зберігання й розповсюдження наркотиків. Окрему увагу в законі приділено профілактиці наркоманії та організації лікування осіб із наркотичною залежністю.

Соціальна робота з особами, які мають алкогольну залежність, також регулюється законодавством у сфері охорони здоров'я та профілактики шкідливих звичок. Державна політика спрямована на обмеження реклами алкогольних напоїв, заборону продажу алкоголю неповнолітнім, підвищення рівня поінформованості населення про наслідки зловживання алкоголем та розвиток профілактичних програм.

Важливу роль у правовому забезпеченні соціальної роботи відіграють міжнародні нормативні акти, ратифіковані Україною. Серед них – міжнародні конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, а також документи Всесвітньої організації охорони здоров'я, які визначають основні підходи до профілактики, лікування та реабілітації осіб із залежностями.

Організаційні засади соціальної роботи з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, передбачають діяльність різних державних і недержавних установ. Основними суб'єктами такої роботи є заклади охорони здоров'я, центри соціальних служб, реабілітаційні центри, громадські організації, благодійні фонди та спеціалізовані соціальні служби.

Провідну роль у наданні допомоги залежним особам відіграють медичні установи. Саме у закладах охорони здоров'я здійснюється діагностика,

лікування та медична реабілітація осіб із алкогольною та наркотичною залежністю. Медичні працівники проводять детоксикацію організму, медикаментозне лікування, психологічне консультування та спостереження за станом пацієнтів.

Водночас важливе значення має діяльність центрів соціальних служб. Соціальні працівники надають залежним особам інформаційну, психологічну та соціальну підтримку, допомагають у вирішенні сімейних, побутових та правових проблем, сприяють працевлаштуванню та соціальній адаптації. Одним із головних завдань соціальної роботи є формування у клієнта мотивації до зміни способу життя та подолання залежності.

Значну роль у роботі із залежними особами відіграють реабілітаційні центри. Їхня діяльність спрямована на відновлення фізичного, психологічного та соціального стану людини. У реабілітаційних закладах проводяться групові та індивідуальні заняття, психологічні тренінги, терапевтичні програми, а також заходи, спрямовані на формування навичок самостійного життя без вживання психоактивних речовин.

Важливим напрямом організації соціальної роботи є профілактика залежностей. Профілактична діяльність здійснюється у закладах освіти, молодіжних центрах, соціальних службах та громадських організаціях. Вона включає проведення інформаційно-просвітницьких заходів, тренінгів, лекцій, бесід та соціальних кампаній, спрямованих на формування здорового способу життя та негативного ставлення до алкоголю і наркотиків [11, с. 50].

Особливу роль у сучасних умовах відіграють громадські та благодійні організації, які реалізують програми підтримки залежних осіб та їхніх сімей. Такі організації часто забезпечують психологічну допомогу, тимчасове проживання, гуманітарну підтримку, консультування та супровід осіб, які проходять реабілітацію.

Важливим принципом соціальної роботи із залежними особами є міжвідомча взаємодія. Ефективна допомога можлива лише за умови співпраці медичних працівників, соціальних працівників, психологів, правоохоронних

органів, освітніх установ та громадських організацій. Комплексний підхід дозволяє врахувати всі потреби людини та забезпечити більш результативний процес реабілітації й соціальної адаптації.

Попри наявність нормативно-правової бази та мережі установ, система соціальної роботи із залежними особами в Україні потребує подальшого вдосконалення. Серед основних проблем можна виокремити недостатнє фінансування соціальних програм, обмежену кількість реабілітаційних центрів, нестачу кваліфікованих спеціалістів, а також недостатній рівень профілактичної роботи серед молоді.

Отже, нормативно-правові та організаційні засади соціальної роботи з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, є важливою складовою державної соціальної політики України. Вони спрямовані на забезпечення прав людини, профілактику залежностей, надання комплексної допомоги та створення умов для соціальної реабілітації й інтеграції залежних осіб у суспільство.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З АЛКОГОЛЬНОЮ ТА НАРКОТИЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

2.1. Методи, форми та технології соціальної роботи із залежними особами

Соціальна робота з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, є складним і багатограним процесом, що потребує комплексного підходу та використання різноманітних методів, форм і технологій допомоги. Основною метою такої роботи є подолання залежності, відновлення соціального функціонування особистості, формування мотивації до здорового способу життя та повернення людини до повноцінної участі у суспільному житті.

Практична діяльність соціального працівника у роботі із залежними особами спрямована не лише на допомогу у подоланні шкідливої звички, а й на вирішення психологічних, соціальних, сімейних та побутових проблем клієнта. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від правильного вибору методів і технологій, а також від індивідуального підходу до кожної людини.

Одним із найважливіших методів соціальної роботи з особами, які мають алкогольну чи наркотичну залежність, є соціальне консультування. Даний метод спрямований на надання клієнтові професійної допомоги у вирішенні особистих, психологічних і соціальних проблем, пов'язаних із залежною поведінкою. Основною метою соціального консультування є допомога людині в усвідомленні наявності проблеми, визначенні її причин та пошуку ефективних шляхів подолання залежності [14, с. 10].

Соціальне консультування включає інформаційну, психологічну та соціальну підтримку. У процесі роботи соціальний працівник надає клієнтові інформацію про негативні наслідки вживання алкоголю та наркотичних речовин, можливості лікування, реабілітації, соціальної допомоги та підтримки. Важливим аспектом консультування є формування у людини відповідального ставлення до власного здоров'я та життя.

Під час консультування соціальний працівник допомагає клієнту проаналізувати власну поведінку, оцінити вплив залежності на фізичний стан, психологічне здоров'я, сімейні стосунки, професійну діяльність та соціальне життя. Усвідомлення негативних наслідків залежності є важливим кроком на шляху до змін, оскільки багато залежних осіб схильні заперечувати проблему або недооцінювати її серйозність.

Одним із головних завдань соціального консультування є визначення внутрішніх ресурсів людини. Соціальний працівник допомагає клієнту виявити його сильні сторони, життєві цінності, інтереси та можливості, які можуть стати основою для подолання залежності. Це сприяє підвищенню самооцінки людини, формуванню впевненості у власних силах та готовності до позитивних змін.

Важливим елементом консультування є формування мотивації до лікування та реабілітації. Часто особи із залежністю не мають достатнього бажання змінювати свій спосіб життя або бояться труднощів, пов'язаних із відмовою від психоактивних речовин. У такій ситуації соціальний працівник використовує методи підтримки, переконання та мотиваційної бесіди, щоб допомогти людині усвідомити необхідність змін і зробити перший крок до одужання.

Соціальне консультування може проводитися як у формі індивідуальної роботи, так і у формі сімейного консультування. Робота з родиною є особливо важливою, оскільки підтримка близьких людей значно підвищує ефективність реабілітації та соціальної адаптації залежної особи. Під час сімейного консультування соціальний працівник допомагає налагодити взаємини між членами родини, зменшити конфлікти та створити сприятливу атмосферу для подолання залежності.

Таким чином, соціальне консультування є важливим методом соціальної роботи із залежними особами, оскільки воно сприяє усвідомленню проблеми, формуванню мотивації до змін, розвитку внутрішніх ресурсів людини та її успішній соціальній реабілітації.

Важливим методом є психологічна підтримка та мотиваційне інтерв'ю. Мотиваційне інтерв'ювання використовується для формування внутрішнього бажання особи подолати залежність. Соціальний працівник або психолог допомагає клієнту усвідомити негативні наслідки вживання алкоголю чи наркотиків та мотивує його до проходження лікування і реабілітації. Цей метод є особливо ефективним на початкових етапах роботи із залежними особами, коли людина ще не готова повністю визнати наявність проблеми [9, с. 62].

Одним із важливих напрямів соціальної роботи є соціальний супровід. Він полягає у тривалій підтримці особи під час лікування, реабілітації та соціальної адаптації. Соціальний працівник допомагає клієнту вирішувати проблеми, пов'язані з працевлаштуванням, відновленням документів, налагодженням сімейних стосунків, пошуком житла та адаптацією до життя без психоактивних речовин.

У роботі із залежними особами широко застосовується метод групової роботи. Групова терапія та групи взаємодопомоги дозволяють людям із подібними проблемами підтримувати одне одного, ділитися досвідом та спільно працювати над подоланням залежності. Однією з найвідоміших форм такої роботи є програма «12 кроків», яка використовується у діяльності спільнот анонімних алкоголіків та анонімних наркоманів. Участь у таких групах сприяє формуванню відповідальності за власне життя та допомагає людині відчути підтримку з боку інших.

Важливим методом є також профілактична робота, спрямована на попередження виникнення залежностей серед дітей, підлітків та молоді. Профілактичні заходи включають проведення лекцій, тренінгів, бесід, соціальних акцій та інформаційних кампаній щодо негативних наслідків вживання алкоголю і наркотиків. Значна увага приділяється формуванню навичок здорового способу життя, розвитку відповідальної поведінки та вмінню протистояти негативному впливу оточення.

Соціальна робота із залежними особами реалізується у різних формах. Однією з основних форм є індивідуальна робота, яка передбачає безпосередню

взаємодію соціального працівника з клієнтом. Така форма дозволяє враховувати індивідуальні особливості людини, її життєві обставини, психологічний стан та рівень мотивації до змін.

Групова форма роботи спрямована на об'єднання осіб із подібними проблемами для взаємної підтримки та соціального навчання. Під час групових занять учасники вчаться спілкуватися, висловлювати власні емоції, аналізувати власну поведінку та шукати способи подолання труднощів без вживання психоактивних речовин.

Ще однією важливою формою є робота з сім'єю залежної особи. Оскільки залежність негативно впливає на всіх членів родини, соціальний працівник допомагає налагодити сімейні стосунки, зменшити конфліктність та створити сприятливу атмосферу для реабілітації людини. Робота з родиною включає сімейне консультування, психологічну підтримку та навчання близьких ефективним способам взаємодії із залежною особою.

У сучасній соціальній роботі з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, широко застосовуються різноманітні соціальні технології, спрямовані на комплексну допомогу людині та її повернення до повноцінного життя у суспільстві. Однією з найважливіших і найбільш поширених є технологія соціальної реабілітації, яка передбачає систему заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу особи, її психологічного стану, соціальних зв'язків та здатності до самостійного функціонування.

Соціальна реабілітація є тривалим і складним процесом, оскільки залежність негативно впливає не лише на фізичне здоров'я людини, а й на її особистість, поведінку, систему цінностей та взаємини з оточенням. У багатьох випадках залежні особи втрачають роботу, сімейні зв'язки, соціальні навички та здатність самостійно вирішувати життєві проблеми. Саме тому головною метою соціальної реабілітації є допомога людині у відновленні її соціального функціонування та адаптації до життя без вживання психоактивних речовин.

Одним із важливих компонентів реабілітаційних програм є психологічна допомога. Вона спрямована на подолання внутрішніх конфліктів, емоційної

нестабільності, тривожності, депресивних станів та інших психологічних проблем, які часто супроводжують залежність. Психологічна підтримка допомагає людині навчитися контролювати власні емоції, долати стресові ситуації та формувати позитивне ставлення до життя.

Важливе місце у процесі соціальної реабілітації займає професійне навчання та сприяння працевлаштуванню. Багато залежних осіб через тривале вживання алкоголю або наркотиків втрачають професійні навички чи роботу, що ускладнює їхню соціальну адаптацію. Навчальні програми та допомога у працевлаштуванні сприяють поверненню людини до активного суспільного життя, підвищують її самооцінку та створюють умови для фінансової незалежності [16, с. 84].

Одним із ефективних методів реабілітації є трудова терапія. Вона передбачає залучення людини до різних видів корисної діяльності, що допомагає сформувати відповідальність, дисциплінованість та навички організації власного життя. Праця позитивно впливає на психологічний стан людини, сприяє розвитку самоконтролю та відновленню соціальної активності.

У процесі соціальної реабілітації велика увага приділяється розвитку навичок комунікації та міжособистісної взаємодії. Залежні особи часто мають труднощі у спілкуванні, втрату довіри до оточення та конфлікти з близькими людьми. Групові заняття, тренінги та психологічні вправи допомагають їм навчитися ефективно взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати конфлікти та будувати здорові соціальні стосунки.

Важливою складовою реабілітаційних програм є формування навичок самоконтролю та відповідальної поведінки. Людину навчають розпізнавати ситуації, які можуть спровокувати повернення до вживання психоактивних речовин, а також знаходити безпечні та конструктивні способи подолання життєвих труднощів. Це сприяє зниженню ризику рецидивів і допомагає людині підтримувати тверезий спосіб життя.

Соціальна реабілітація здійснюється як у спеціалізованих реабілітаційних центрах, так і в центрах соціальних служб, громадських організаціях та

медичних установах. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від комплексного підходу, співпраці різних спеціалістів та активної участі самої людини у процесі змін.

Отже, технологія соціальної реабілітації є одним із ключових напрямів соціальної роботи із залежними особами. Вона спрямована на відновлення особистості, розвиток соціальних навичок, формування здатності до самостійного життя та успішну інтеграцію людини у суспільство без алкогольної чи наркотичної залежності.

Ефективною технологією є кейс-менеджмент (ведення випадку), який передбачає комплексний супровід клієнта та координацію роботи різних спеціалістів – соціальних працівників, психологів, лікарів, юристів та представників громадських організацій. Такий підхід дозволяє забезпечити людині всебічну допомогу відповідно до її потреб.

Важливе місце займають технології ресоціалізації та соціальної адаптації. Вони спрямовані на повернення людини до активного суспільного життя після проходження лікування або реабілітації. Соціальні працівники допомагають особі відновити соціальні зв'язки, знайти роботу, продовжити навчання та адаптуватися до життя у суспільстві без залежності [8, с. 48].

Однією з актуальних технологій сучасної соціальної роботи є підхід «зменшення шкоди». Його метою є мінімізація негативних наслідків вживання наркотичних речовин для самої людини та суспільства. У межах цього підходу здійснюється інформування про безпечнішу поведінку, профілактика інфекційних захворювань, психологічна підтримка та сприяння зверненню за медичною і соціальною допомогою.

Ефективність соціальної роботи із залежними особами значною мірою залежить від професійності соціального працівника, його вміння встановлювати довірливі стосунки з клієнтом, дотримання принципів конфіденційності, гуманності та поваги до особистості людини. Важливою умовою успішної роботи є також міждисциплінарна взаємодія між соціальними службами,

медичними установами, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

Отже, соціальна робота з особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність, передбачає використання різноманітних методів, форм і технологій, спрямованих на подолання залежності, відновлення соціального функціонування людини та її успішну інтеграцію у суспільство. Комплексний підхід до роботи із залежними особами сприяє підвищенню ефективності реабілітації та зниженню ризику повторного виникнення залежної поведінки.

2.2. Проблеми та перспективи вдосконалення соціальної реабілітації осіб із алкогольною та наркотичною залежністю

Соціальна реабілітація осіб із алкогольною та наркотичною залежністю є одним із найважливіших напрямів соціальної роботи, оскільки саме вона сприяє відновленню соціального статусу людини, її поверненню до повноцінного життя у суспільстві та попередженню повторного виникнення залежності. Проте в Україні система соціальної реабілітації залежних осіб стикається з низкою серйозних проблем, які ускладнюють процес надання ефективної допомоги та потребують подальшого вдосконалення.

Однією з основних проблем є недостатнє фінансування сфери соціальної реабілітації. Значна частина реабілітаційних центрів та соціальних програм функціонує за обмежених матеріальних ресурсів, що негативно впливає на якість послуг та доступність допомоги для населення. У багатьох регіонах України спостерігається нестача сучасних реабілітаційних установ, спеціалізованого обладнання та кваліфікованих фахівців.

Суттєвою проблемою залишається недостатня кількість професійно підготовлених спеціалістів у сфері соціальної роботи із залежними особами. Соціальні працівники, психологи та консультанти часто стикаються зі складними випадками, які потребують високого рівня професійної підготовки, спеціальних знань та практичних навичок. Водночас система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у цій сфері потребує подальшого розвитку.

Ще однією важливою проблемою є стигматизація та дискримінація осіб із залежністю у суспільстві. Люди, які мають алкогольну або наркотичну залежність, нерідко стикаються з осудом, недовірою та соціальним відчуженням. Через це багато залежних осіб уникають звернення по допомогу або мають труднощі з працевлаштуванням, налагодженням соціальних зв'язків та поверненням до нормального життя після проходження реабілітації.

Проблемою також є недостатній рівень профілактичної роботи серед дітей та молоді. У багатьох випадках профілактичні заходи мають формальний характер і не забезпечують належного рівня інформування про наслідки вживання психоактивних речовин. Недостатня увага до формування здорового способу життя та психологічної стійкості молоді сприяє поширенню залежної поведінки [7, с. 11].

Важливим викликом для системи соціальної реабілітації є високий ризик рецидивів. Після завершення лікування або перебування у реабілітаційному центрі людина часто повертається у те саме соціальне середовище, яке стало причиною формування залежності. Відсутність підтримки з боку родини, безробіття, соціальна ізоляція та психологічні труднощі можуть сприяти повторному вживанню алкоголю чи наркотиків.

Серйозною проблемою є також недостатній рівень міжвідомчої взаємодії між соціальними службами, медичними установами, правоохоронними органами, освітніми закладами та громадськими організаціями. Відсутність чіткої координації між різними структурами знижує ефективність допомоги залежним особам та ускладнює процес їхньої соціальної адаптації.

Попри наявні проблеми, в Україні існують перспективи вдосконалення системи соціальної реабілітації осіб із алкогольною та наркотичною залежністю. Одним із пріоритетних напрямів є розвиток комплексного підходу до роботи із залежними особами. Це передбачає поєднання медичної, психологічної, соціальної та правової допомоги, а також активну співпрацю різних спеціалістів.

Важливою перспективою є розширення мережі реабілітаційних центрів та соціальних служб, особливо у невеликих містах і сільській місцевості. Забезпечення доступності якісних реабілітаційних послуг дозволить більшій кількості людей своєчасно отримувати необхідну допомогу.

Необхідним напрямом удосконалення є підвищення рівня професійної підготовки соціальних працівників та інших спеціалістів, які працюють із залежними особами. Проведення тренінгів, семінарів, навчальних програм та обмін міжнародним досвідом сприятимуть підвищенню якості соціальної роботи та впровадженню сучасних методів реабілітації.

Важливе значення має розвиток профілактичної роботи серед молоді. Ефективна профілактика повинна бути спрямована не лише на інформування про шкідливість алкоголю та наркотиків, а й на формування здорових життєвих цінностей, навичок емоційної саморегуляції та відповідальної поведінки.

Перспективним напрямом є також активніше залучення громадських і благодійних організацій до процесу соціальної реабілітації. Такі організації часто забезпечують додаткову психологічну підтримку, соціальний супровід, гуманітарну допомогу та сприяють соціальній адаптації осіб після завершення лікування.

Особливу увагу необхідно приділяти роботі з сім'ями залежних осіб. Психологічна підтримка родини, сімейне консультування та формування сприятливого емоційного середовища значно підвищують ефективність реабілітації та знижують ризик рецидивів.

Важливим напрямом розвитку соціальної реабілітації є також використання сучасних соціальних технологій, цифрових платформ та онлайн-консультування. Це дозволяє розширити доступ до допомоги, особливо для осіб, які проживають у віддалених районах або не мають можливості особисто звернутися до спеціалістів [6, с. 53].

Отже, система соціальної реабілітації осіб із алкогольною та наркотичною залежністю в Україні потребує подальшого вдосконалення. Основними проблемами залишаються недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих

фахівців, стигматизація залежних осіб та недостатній рівень профілактичної роботи. Водночас розвиток комплексного підходу, розширення мережі соціальних послуг, підвищення професійної підготовки спеціалістів та активізація профілактичної діяльності створюють перспективи для підвищення ефективності соціальної реабілітації та успішної інтеграції залежних осіб у суспільство.

ВИСНОВКИ

Проблема алкогольної та наркотичної залежності є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасного суспільства, оскільки вона негативно впливає не лише на фізичне й психічне здоров'я людини, а й на її соціальне становище, сімейні стосунки, професійну діяльність та процес інтеграції у суспільство. Поширення залежностей спричиняє зростання рівня злочинності, безробіття, соціального сирітства, насильства та інших негативних соціальних явищ, що потребує комплексного підходу до вирішення цієї проблеми.

У процесі дослідження було встановлено, що алкогольна та наркотична залежність є складними соціально-психологічними явищами, які формуються під впливом комплексу біологічних, психологічних і соціальних чинників. До основних причин виникнення залежної поведінки належать спадкова схильність, особливості нервової системи, психологічні травми, низька самооцінка, емоційна нестабільність, несприятливі умови життя, негативний вплив оточення та проблеми у сімейному середовищі. Особливу роль у формуванні залежності відіграє сім'я, оскільки саме родинне середовище впливає на психологічний розвиток особистості та формування її життєвих цінностей.

У роботі визначено, що особи з алкогольною та наркотичною залежністю мають певні соціально-психологічні особливості, серед яких емоційна нестабільність, агресивність, замкнутість, низький рівень самоконтролю, заперечення проблеми та поступова соціальна дезадаптація. У процесі розвитку залежності людина втрачає соціальні зв'язки, професійні навички, здатність до відповідального прийняття рішень та мотивацію до повноцінного життя у суспільстві.

У ході дослідження проаналізовано нормативно-правові та організаційні засади соціальної роботи із залежними особами в Україні. Встановлено, що соціальна робота у цій сфері регулюється Конституцією України, законами України у сфері соціальних послуг, охорони здоров'я та профілактики

наркоманії, а також міжнародними нормативними документами. Соціальна допомога залежним особам реалізується через діяльність медичних установ, центрів соціальних служб, реабілітаційних центрів, громадських та благодійних організацій.

Дослідження показало, що ефективна соціальна робота із залежними особами потребує використання різноманітних методів, форм і технологій. Найважливішими серед них є соціальне консультування, психологічна підтримка, мотиваційне інтерв'ювання, соціальний супровід, групова робота та профілактична діяльність. Значну роль у процесі подолання залежності відіграє соціальна реабілітація, яка спрямована на відновлення соціальних навичок, психологічного стану та здатності людини до самостійного життя.

У роботі також визначено основні проблеми системи соціальної реабілітації осіб із алкогольною та наркотичною залежністю в Україні. Серед них — недостатнє фінансування соціальних програм, нестача кваліфікованих спеціалістів, недостатній рівень профілактичної роботи, обмежена кількість реабілітаційних центрів та проблема стигматизації залежних осіб у суспільстві. Важливим викликом залишається високий ризик рецидивів, що зумовлює необхідність тривалої соціальної підтримки та супроводу осіб після завершення лікування.

Водночас визначено перспективи вдосконалення соціальної роботи та реабілітації залежних осіб. Основними напрямками розвитку є розширення мережі соціальних і реабілітаційних послуг, підвищення професійної підготовки соціальних працівників, удосконалення профілактичної роботи серед молоді, активізація міжвідомчої взаємодії та залучення громадських організацій до процесу реабілітації. Важливе значення має впровадження сучасних соціальних технологій, спрямованих на комплексну підтримку людини та її успішну інтеграцію у суспільство.

Отже, соціальна робота з особами з алкогольною та наркотичною залежністю є важливим напрямом соціальної політики держави та потребує комплексного підходу, який поєднує медичну, психологічну, соціальну та

профілактичну допомогу. Ефективна соціальна реабілітація сприяє відновленню особистості, формуванню мотивації до здорового способу життя та поверненню людини до активної участі у суспільному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення! / Ю. Бабенко // Українська правда [Електронний ресурс] / Ю. Бабенко.
2. Волошин П. В., Марута Н. О. Основні напрямки наукових розробок в неврології, психіатрії та наркології в Україні // Український вісник психоневрології. 2024. Т. 25, № 1 (90). С. 10–18.
3. Гапонов К. Д. Алкогольна залежність і соціальний стрес: біохімічні, нейрофізіологічні і психосоціальні механізми взаємовпливу (огляд літератури) // Український вісник психоневрології. 2018. Т. 26, № 1 (94). С. 120–121.
4. Етика соціальної роботи : принципи і стандарти // Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К., 2024. – С. 243–249.
5. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України // Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / за ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К., 2024. – С. 250–253.
6. Закон України "Про соціальні послуги" від 17.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> 11.
7. Закон України "Про соціальну роботу з сім'ями дітьми та молоддю" від 01.01.2020 [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>
8. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2023. – 206 с.
9. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О.С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2022. – 254 с.
10. Манохіна І. В. Соціальний супровід як форма соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування / І. В. Манохіна // Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології : П

Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та аспірантів : тези доповідей, Дніпропетровськ, 12 квітня 2014 р. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. –164 с. – С. 84-8

11. Мінко О. І., Лісна Н. М., Маркозова Л. М. Індивідуально-психологічні особливості осіб з алкогольною залежністю та їх співзалежних родичів, які впливають на формування терапевтичного альянсу // Український вісник психоневрології. 2018. Т. 26, № 3 (96). С. 39–42.

12. Рибка С.В. Про технологію комплексного супроводу і допомоги сім'ям, що знаходяться у складних життєвих обставинах / С.В. Рибка // 2021. - № 5. - С. 107-111.

13. Слободянюк П. М. Засади та наукове обґрунтування принципів і підходів щодо формування системи інтегративної психотерапії алкогольної залежності // Український вісник психоневрології. 2025. Т. 19, № 2 (67). С. 92–96.

14. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2023. – 224 с.

15. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді : Методичний посібник / [С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін.]. – К. : ДЦССМ, Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2023. – 88 с.

16. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

17. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2021. 192 с.